

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદીત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

ગુજરાત વડી અદાલતમાં અમદાવાદ ખાતે

કર અપીલ ક્રમાંક ૫૦ થી ૬૨, ૮૩૫. ૧૦૦૩ થી ૧૦૦૫ – સને ૨૦૧૪

મંજૂરી અને હસ્તાક્ષર માટે: માનનીય શ્રી ન્યાયાધીશ અકિલ કુરેશી

અને માનનીય શ્રી ન્યાયાધીશ વિપુલ એમ. પંચોલી

=====

૧ શું સ્થાનિક અખબારોના પ્રતિનિધિઓને આ ચુકાદો જોવા મંજૂરી

આપવામાં આવી શકે?

૨ રિપોર્ટરને સંદર્ભિત કરવું કે નહીં ?

૩ શું તેમના લોર્ડશીપ્સ ચુકાદાની સ્વચ્છ નકલ જોવા ઈચ્છે છે?

૪ શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણ, ૧૯૫૦ ની વ્યાખ્યા અંગે અથવા તેના

હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈપણ આદેશ અંગે કાયદાનો કોઈ મહત્વપૂર્ણ

પ્રશ્ન સામેલ છે?

૫ શું આ સિવિલ ન્યાયાધીશને પરિભ્રમણ માટે મોકલવાનું છે ?

=====

ઓએનજીસી લિ.અપીલકર્તા(ઓ) વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય....પ્રતિવાદી(ઓ)

=====

હાજરી: શ્રી એન વેંકટરામન, વરિષ્ઠ વકીલ સાથે શ્રી નિતિન કે મેહતા, સુશ્રી શ્રદ્ધા મેહતા અને સુશ્રી હેમાલી સોની વકીલ અપીલકર્તા(ઓ) નં. ૧ માટે શ્રી કમલ ત્રિવેદી, એડવોકેટ જનરલ સાથે સુશ્રી સ્નાગીતા વિશેન, સહાયક સરકારી વકીલ પ્રતિવાદી(ઓ) નં. ૧ માટે

=====

સમક્ષ: માનનીય શ્રી ન્યાયાધીશ અકિલ કુરેશી અને માનનીય શ્રી

ન્યાયાધીશ વિપુલ એમ. પંચોલી

તારીખ : ૧૮/૧૨/૨૦૧૪

મૌખિક ચુકાદો (પ્રતિ : માનનીય શ્રી ન્યાયાધીશ
અકિલ કુરેશી)

૧. આ અપીલો ઓઈલ એન્ડ નેચરલ ગેસ કોર્પોરેશન (સંક્ષેપમાં
“ઓએનજીસી”) દ્વારા, એકસરખા મુદ્દાને આવરી લેતા ગુજરાત
મૂલ્યવર્ધિત કર ટ્રિબ્યુનલ (“ટ્રિબ્યુનલ”) ના ચુકાદાઓને
પડકારતાં, દાખલ કરવામાં આવી છે.

૨. કર અપીલ નં. ૫૮/૨૦૧૪ ને મુખ્ય બાબત તરીકે ગણવામાં આવે છે
અને તેથી હકીકતો આવી કાર્યવાહીમાંથી નોંધવામાં આવે છે.
અપીલકર્તા ઓએનજીસી પેટ્રોલિયમ ઉત્પાદનોના અન્વેષણ, વિકાસ
અને ઉત્પાદનના કાર્યમાં સંકળાયેલ છે. ઓએનજીસીના
એસોસિએશનના મેમોરેન્ડમમાં નિગમ દ્વારા અનુસરવામાં આવનાર
મુખ્ય હેતુનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. ઉક્ત મેમોરેન્ડમમાં સમાવિષ્ટ
અન્ય હેતુ સંબંધિત કલમોમાં નીચે મુજબની કલમોનો સમાવેશ થાય
છે :

“૫. આર્થિક રોકાણના નવા ક્ષેત્રોની ઓળખ કરવા અને આવા રોકાણ
હાથ ધરવા અથવા તે હાથ ધરવામાં સહાય કરવા માટે કેન્દ્રીય
સરકારની તરફથી ઉદ્યોગસાહસિક તરીકે કાર્ય કરવું.

૬. અર્થતંત્રના વ્યૂહાત્મક ક્ષેત્રો ઉપર નિયંત્રણ અમલમાં મૂકવા અને
જાહેર હિતની સેવા કરવા હેતુસર, રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા સમયાંતરે જારી
કરવામાં આવે તેવી સૂચનાઓને આધીન રહી, કેન્દ્ર સરકારની નીતિ
અમલમાં મૂકવા માટે સાધન તરીકે કાર્ય કરવું.”

૨.૧. એપ્રિલથી જૂન ૨૦૦૪ના પ્રથમ ત્રિમાસિક માટે, ઓએનજીસીએ ભારત સરકારના તા. ૨૭.૮.૨૦૦૪ના પત્રમાં આપેલ નિર્દેશ મુજબ તેલ કંપની ઇન્ડિયન ઓઇલ કોર્પોરેશન (સંક્ષેપમાં “આઇઓસી”) ને તા. ૧૩.૯.૨૦૦૪ના ક્રેડિટ નોટ દ્વારા વેચાણ કિંમતમાં ડિસ્કાઉન્ટ બાબતે જમા નોંધ આપી હતી. આવા ડિસ્કાઉન્ટ સંબંધિત કરની જમા રાહતનો દાવો ઓએનજીસીએ કર્યો હતો. ડિસ્કાઉન્ટ પર આવી કર જમા રાહત રૂપિયા ૧૧,૦૭,૦૬,૦૨૪/- થતી હતી. ઓએનજીસીએ એવો દાવો કર્યો કે ડિસ્કાઉન્ટ કરપાત્ર વળતરના ભાગરૂપ ગણાશે નહીં. જોકે, આકારણી અધિકારીએ ઓએનજીસીના આ વલણ સામે વાંધો ઉઠાવ્યો. વાણિજ્ય કરના ઉપઆયુક્તે આ મુદ્દે ઓએનજીસી પાસેથી સ્પષ્ટીકરણ માંગ્યું. ઓએનજીસીએ વિગતવાર જવાબ રજૂ કરીને જણાવ્યું કે આવો ડિસ્કાઉન્ટ ભારત સરકારના નિર્દેશો અનુસાર આપવામાં આવ્યો હતો. તે જને વળતરના ભાગરૂપે ગણવામાં આવી શકશે નહીં. વધુમાં, એવું સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું કે રાજ્ય સરકારને ચૂકવવાપાત્ર રોયલ્ટીની ગણતરીના હેતુ માટે આવા ડિસ્કાઉન્ટને ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યો ન હતો. આકારણી અધિકારીએ તા. ૩૦.૩.૨૦૦૮ના રોજ આકારણી આદેશ પસાર કરીને ઠરાવ્યું કે પેટ્રોલિયમ ઉત્પાદનોના વેચાણ પર ઓએનજીસીએ આઇઓસીને આપેલ ડિસ્કાઉન્ટ માન્ય કપાત નહોતી અને ઓએનજીસીએ આવા ડિસ્કાઉન્ટ સહિતનો કર વ્યાજ અને દંડ સાથે ચૂકવવો જરૂરી હતો.

૨.૨. ઓએનજીસીએ આવા મુદ્દાને અપીલમાં લઈ ગયો. અપીલ સત્તાધિકારીએ નોંધ્યું કે ઓએનજીસીએ રોયલ્ટીની ગણતરી માટે કોઈ ડિસ્કાઉન્ટની કપાતનો દાવો કર્યો નહોતો, પરંતુ ટર્નઓવરની ગણતરી માટે કપાતનો દાવો કર્યો હતો. તેમના મત મુજબ,

વેચાણકર્તાએ પ્રાપ્ત કરેલ અથવા પ્રાપ્ય મૂલ્યવાન પ્રતિફળરૂપ વેચાણના ટર્નઓવર પર વેચાણવેરો ચૂકવવાપાત્ર હોવાથી, એકવાર વેચાણ બીલ જારી થાય પછી આવું પ્રતિફળ પ્રાપ્ય બની જાય છે. તેમણે નોંધ્યું કે વેપારી ડિસ્કાઉન્ટ ટર્નઓવરમાંથી ઘટાડવાનું હોય છે અને ટર્નઓવરના તે ભાગ પર કોઈ વેરો ચૂકવવાપાત્ર રહેતો નથી, જોકે રોકડ ડિસ્કાઉન્ટ અંગે આવી કોઈ કપાત ઉપલબ્ધ થતી નથી. તેમના મત મુજબ, કિંમતમાં ડિસ્કાઉન્ટ આપીને ઓએનજીસી નુકસાનમાં ભાગીદાર બની રહ્યું હતું, જેને ડિસ્કાઉન્ટ અથવા કિંમતે ઘટાડા તરીકે વર્ગીકૃત કરી શકાય તેમ નહોતું. માત્ર આવી ઓછી વસૂલાતને ડિસ્કાઉન્ટ તરીકે વર્ણવવાથી વ્યવહારનું સ્વરૂપ અને લક્ષણ બદલાતું નહોતું. તેઓ એ મતના પણ હતા કે ઓએનજીસીએ જાણતાં જ વેરાપાત્ર વ્યવહારોની અચોક્કસ વિગતો રજૂ કરી હતી. તેથી તેમણે વ્યાજ અને દંડ સાથે વેરાની વસૂલાતને યથાવત્ રાખી.

૨.૩. એવી અપીલ સામે, ઓએનજીસી એ દ્વિતીય અપીલમાં ન્યાયાધિકરણનો આશરો લીધો અને દલીલ કરી કે એવો ડિસ્કાઉન્ટ ગુજરાત વેચાણવેરા અધિનિયમની કલમ ૨(૨૯) માં વ્યાખ્યાયિત “વેચાણ કિંમત” નો ભાગ બનતો નથી (સંક્ષેપમાં “ઉક્ત અધિનિયમ”) અને પરિણામે ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૨(૩૬) માં વ્યાખ્યાયિત “વેચાણના વળતર” નો પણ ભાગ બનતો નથી. તે દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે ભારત સંઘના નિર્દેશોના આધારે, ઓએનજીસી ને માત્ર ભારત સરકાર દ્વારા નક્કી કરાયેલ કિંમત જ વસૂલ કરવા માટે અધિકૃત કરવામાં આવ્યું હતું. બીજી તરફ, ગુજરાત સરકાર તરફથી એવી દલીલ કરવામાં આવી કે કિંમતે થયેલો ઘટાડો કોઈ માન્ય વેપારી ડિસ્કાઉન્ટના સ્વરૂપનો નહોતો. મૂળભૂત રીતે, તે વેચાણ કિંમતની ઓછી વસૂલાતનો એક

કિસ્સો હતો. વેચાણ કિંમતની આવી ઓછી વાસ્તવિક વસૂલાત ઓએનજીસી એ તેના નફો ઉપજાવતાં ઉત્પાદનો દ્વારા શોષી લીધી હતી. “વેચાણ કિંમતની ઓછી વાસ્તવિક વસૂલાત” એવો જ પ્રયોગ પોતે જ એ અર્થ દર્શાવે છે કે વેચાણ કિંમતમાં કોઈ રીતે ઘટાડો કરવામાં આવ્યો નહોતો. તેથી, આ વેપારી ડિસ્કાઉન્ટનો કિસ્સો નહોતો, કારણ કે વેપારી ડિસ્કાઉન્ટ વેચનાર અને ખરીદનાર વચ્ચેના દ્વિપક્ષીય કરારના આધારે આપવામાં આવે છે. વર્તમાન કેસમાં, એવો ડિસ્કાઉન્ટ ખરીદનાર અને વેચનાર વચ્ચેના કોઈ કરારાત્મક સંબંધના કારણે નહોતો, પરંતુ ભારત સરકારના આદેશના કારણે હતો. સરકાર પક્ષના વકીલના જણાવ્યા મુજબ, આ એવો કિસ્સો હતો કે જેમાં વેચાણ કિંમતનો એક ભાગ ખરીદનાર પાસેથી સ્વેચ્છાએ વસૂલ કરવામાં આવ્યો નહોતો. સ્પર્ધા અધિનિયમની જોગવાઈઓનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, જે દર્શાવતી હતી કે વેચાણ કિંમતના કૃત્રિમ નિર્ધારણના સ્વરૂપની વેપારી પદ્ધતિ પ્રતિબંધાત્મક વેપારી પદ્ધતિ ગણાય.

૨.૪. આક્ષેપિત ચુકાદા દ્વારા ટ્રિબ્યુનલએ રાજસ્વ વિભાગના અભિપ્રાયને યથાવત્ રાખ્યો. એવું નોંધવામાં આવ્યું હતું કે કિંમતમાં ડિસ્કાઉન્ટ આપવાનો નિર્ણય ઓ.એન.જી.સી.એ પોતાની સ્વતંત્ર ઈચ્છા અને મરજીથી લીધો નહોતો, પરંતુ એવો નિર્ણય તેના પર કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા લાદવામાં આવ્યો હતો. તેથી, આવી ઘટના ડિસ્કાઉન્ટની સુપ્રસિદ્ધ માન્ય સંકલ્પનાઓમાંથી કોઈમાં પણ આવતી નથી. ટ્રિબ્યુનલનું માનવું હતું કે ખરીદદાર અને વેચનાર વચ્ચે શરૂઆતમાં નિર્ધારિત કરાયેલ વેચાણ કિંમત ખરીદદાર પાસેથી પ્રાપ્ત થઈ નહોતી, પરંતુ વેચાણ કિંમતમાંથી અનુસરે કૃત્રિમ ડિસ્કાઉન્ટ મંજૂર કરીને નફાનો ત્યાગ કરવામાં આવ્યો ન હોત તો તે ચોક્કસપણે પ્રાપ્ત થતી. એવું પણ

નોંધવામાં આવ્યું હતું કે વેચાણ કિંમતની વસૂલી ન થવાના કિસ્સામાં માલની વેચાણ કિંમત યથાવત્ રહે છે, પરંતુ વસૂલ ન થયેલી વેચાણ કિંમતનો ભાગ વેચનાર દ્વારા વહન કરવામાં આવે છે. હકીકતમાં, ટ્રિબ્યુનલએ આગળ એમ પણ નોંધ્યું હતું કે “કેન્દ્રીય સરકારના આદેશાધીન અપીલકર્તા દ્વારા અપનાવવામાં આવેલી આવી પ્રથા હકીકતમાં પ્રતિબંધક વેપાર પ્રથાના સમકક્ષ છે અને વેચાણ કિંમતનું કૃત્રિમ નિર્ધારણ છે, જે સ્પર્ધા અધિનિયમ હેઠળ પ્રતિબંધિત છે.” આવા આધાર પર ટ્રિબ્યુનલએ શુલ્કની વસૂલાતને સમર્થન આપ્યું, પરંતુ દંડ રદ કર્યો અને તેથી અપીલને ભાગે મંજૂર કરી. ટ્રિબ્યુનલના આવા નિર્ણયથી, જેટલી હદ સુધી તે ઓ.એન.જી.સી.ના વિરુદ્ધ છે, તે હદ સુધી હાલની અપીલ દાખલ કરવામાં આવી છે.

૩. તમામ અપીલોમાં મુદ્દો એકસરખો છે. નીચે દર્શાવેલ મહત્વપૂર્ણ કાનૂની પ્રશ્નના વિચાર માટે અપીલો સ્વીકારવામાં આવી હતી :
શું ન્યાયાધિકરણએ કાયદા તથા હકીકતોના આધારે, અંતિમ રીતે નિર્ધારિત કિંમતોના આધારે વેપારવેરો ગણવા બદલે, અપીલકર્તાએ પોતાના ઉત્પાદનોના વેચાણ પર ઓએમસીઝને આપેલી ડિસ્કાઉન્ટની રકમ અંગેની માંગની પુષ્ટિ કરીને કાયદામાં અને હકીકતોમાં ભૂલ કરી હતી ?
૪. ઓએનજીસી તરફથી વિદ્વાન વકીલ શ્રી એન. વેંકટરામને અમને ભારત સરકારની વિવિધ પેટ્રોલિયમ ઉત્પાદનોના ગ્રાહક ભાવોને નિયંત્રિત કરવાની નીતિ તથા તેવા હેતુને સિદ્ધ કરવાની રીત અને પદ્ધતિ અંગે માર્ગદર્શન આપ્યું. તેમણે રજૂઆત કરી કે ભારત સરકારના નિર્દેશો હેઠળ, ઓએનજીસીને તેના નિર્ધારિત પેટ્રોલિયમ ઉત્પાદનો ફક્ત નિયંત્રિત કિંમતે જ વેચવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે. સમગ્ર પ્રણાલી એ સુનિશ્ચિત કરવા માટે રચવામાં આવી છે કે

વ્યક્તિગત ગ્રાહકોને આંતરરાષ્ટ્રીય ભાવચઢાવ-ઉતારનો સંપૂર્ણ બોજ વહન કરવો ન પડે. આ ઉત્પાદનોમાં જાહેર વિતરણ પ્રણાલી દ્વારા વિતરિત થતું કેરોસિન, જેને ઘણીવાર “પીડીએસ” કેરોસિન તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, પેટ્રોલ, ડીઝલ અને ઘરેલુ ઉપયોગ માટેનું એલપીજીનો સમાવેશ થાય છે. તેમણે દર્શાવ્યું કે ભારત સરકાર એ પણ નક્કી કરે છે કે આવી પ્રણાલીમાંથી થનારા નુકસાન કઈ રીતથી અને કઈ સંસ્થા દ્વારા વહન કરવામાં આવશે. સારૂપે, ઓએનજીસી આવા ઉત્પાદનો ભારત સરકાર દ્વારા નિર્ધારિત દરે વિતરણ કંપનીઓને વેચે છે અને તેના વળતરની ગણતરી માટે તેવા ભાવનો હિસાબ રાખે છે. આવા તથ્યોની પૃષ્ઠભૂમિમાં, વકીલે નીચેના દલીલો ઉપસ્થિત કર્યા :

૧) ઘટાડવામાં આવેલ કિંમત, ઓએનજીસી દ્વારા તેલ કંપનીઓને આપવામાં આવેલી છૂટના સ્વરૂપની હતી અને તે ખરાબ દેવાના સ્વરૂપની નહોતી. અમારું ધ્યાન મધ્ય પ્રદેશ વડી અદાલતના જે.આઈ.એલ ઈન્ડિયા લિમિટેડ વિ. એમ.પી. રાજ્ય અને અન્ય, (૨૦૧૪) ૭૨ વી.એસ.ટી. ૧૬૧ (એમ.પી.) માં અહેવાલિત, તે કેસના નિર્ણય તરફ દોરવામાં આવ્યું હતું, જેમાં એક રિટ અરજીમાં, સમાન પરિસ્થિતિઓ હેઠળ, વડી અદાલતે એવું ઠરાવ્યું હતું કે ઓઈલ માર્કેટિંગ કંપનીઓને જારી કરાયેલા ક્રેડિટ નોટોના આધારે કુલ વળતરમાંથી ઓએનજીસી દ્વારા દાવો કરવામાં આવેલી કપાતોને નામંજૂર કરીને સત્તાધિકારીએ કાયદામાં ભૂલ કરી હતી.

૨) વકીલે રજૂઆત કરી કે ટર્નઓવર એટલે પ્રાપ્ત થયેલ અથવા પ્રાપ્ત કરી શકાય તેવી વેચાણ કિંમત ગણાશે. વર્તમાન મામલામાં, ઓએનજીસી ને ઓઈલ માર્કેટિંગ કંપનીઓ પાસેથી (“ઓએમસી” સંક્ષેપમાં) માત્ર ડિસ્કાઉન્ટ કરેલી કિંમત જ પ્રાપ્ત કરી શકાય તેવી કિંમત હતી. વકીલે ગુજરાત મૂલ્યવર્ધિત કર અધિનિયમની (“વેટ

અધિનિયમ” સંક્ષેપમાં) કલમ ૮ ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (બી) નો ઉલ્લેખ કરીને દલીલ કરી કે વેચાણ માટે અગાઉથી નક્કી કરાયેલ પ્રતિફળમાં, ડિસ્કાઉન્ટની ઓફર અથવા અન્ય કોઈ કારણસર, પ્રાપ્તકર્તા સાથેના કરારથી ફેરફાર કરવામાં આવ્યો હોય, તો પણ વેપારીને કલમ ૮ ની ઉપકલમ (૨) હેઠળ તે મુજબ સમાયોજન કરવાની સત્તા છે.

૩) વકીલે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૯(બી) અને ૨૯૭ તરફ અમારું ધ્યાન દોર્યું અને દલીલ કરી કે સર્વોચ્ચ અદાલતે રિલાયન્સ નેચરલ રિસોર્સિસ લિમિટેડ વિ. રિલાયન્સ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડના પ્રકરણમાં, જે (૨૦૧૦) ૭ સુપ્રીમ કોર્ટ કેસિસ ૧ માં અહેવાલિત છે, એમ ઠરાવ્યું છે કે ભારત સરકાર તમામ કુદરતી સંસાધનોની સંરક્ષક છે અને દેશના લોકોના સામૂહિક હિત માટે તેવા સંપત્તિનું ટ્રસ્ટી તરીકે ધારણ કરે છે. જો આવા કુદરતી સંસાધનોનો લોકોના સામૂહિક હિત માટે ઉપયોગ કરવામાં આવે અને આવી આવશ્યક વસ્તુઓના ભાવ ઉપર ભારત સરકાર દ્વારા નિયંત્રણ રાખવામાં આવે, તો તે બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૯(બી) હેઠળની તેની ફરજના નિર્વહના સ્વરૂપમાં જ ગણાય.

૪) વકીલે વધુમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના આઈ.એફ.બી. ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિ. સ્ટેટ ઓફ કેરળા, જે (૨૦૧૨) ૪ સુપ્રિમ અદાલત કેસિસ ૬૧૮ માં અહેવાલિત છે, તે કેસના નિર્ણય પર પણ આધાર મૂક્યો, જેમાં અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે કેરળા જનરલ સેલ્સ ટેક્સ અધિનિયમ અને તે હેઠળ બનાવવામાં આવેલા નિયમોના અનુસંધાને, મુક્તિ બે શરતોને આધીનપણે ઉપલબ્ધ થાય છે. પ્રથમ, કે ડિસ્કાઉન્ટ વેપારમાં પ્રચલિત નિયમિત પ્રથાના અનુસંધાને આપવામાં આવ્યો હોય અને દ્વિતીય, કે હિસાબોમાં તે દર્શાવવું જોઈએ કે ખરીદદારે મૂળ વસૂલ કરાયેલ રકમમાંથી ડિસ્કાઉન્ટ બાદની માત્ર

રકમ જ ચૂકવી હતી. વધુમાં એવું પણ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે મુકિત માટે પાત્રતા મેળવવા ડિસ્કાઉન્ટ અનિવાર્યપણે બીલમાં જ દર્શાવવામાં આવવો જોઈએ એવો કોઈ અર્થ નિયમોમાંથી નીકળતો નથી.

૫) એર્નાકુલમ ખાતે વેચાણ કરના ઉપ આયોગ્ય (કાયદા), બોર્ડ ઓફ રેવન્યુ (ટેક્સેસ) વિ. એમ/એસ. ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર પણ આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો.

મોટર ઇન્ડસ્ટ્રીઝ કો., એર્નાકુલમ, જેનો ઉલ્લેખ (૧૯૮૩) ૨ સુપ્રીમ કોર્ટ કેસિસ ૧૦૮ માં કરવામાં આવ્યો છે, તેમાંનો મુદ્દો વેચનાર દ્વારા વિતરક-ખરીદદારને ઉત્પાદનના વેચાણ અને વપરાશને લોકપ્રિય બનાવવા માટે આપવામાં આવેલા વધારાના વેપારી ડિસ્કાઉન્ટને લગતો હતો, જે વેપાર કરાર અનુસાર માન્ય રાખવામાં આવ્યો હતો. સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે આવો વેપારી ડિસ્કાઉન્ટ સેવા શુલ્ક અથવા ટ્રેડ-ઇન કરારના સ્વરૂપનો નહોતો અને તેથી, તે કપાતપાત્ર હતો.

૬) એરનાકુલમના ડેપ્યુટી કમિશનર ઓફ સેલ્સ ટેક્સ (લો) બોર્ડ ઓફ રેવન્યુ (ટેક્સેસ), એરનાકુલમ વિ. એમ/એસ. અડવાણી ઊર્લિકોન (પી) લિ. ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના (૧૯૮૦) ૧ સુપ્રીમ કોર્ટ કેસેસ ૩૬૦માં અહેવાલિત નિર્ણય પર ભારે નિર્ભરતા મૂકવામાં આવી હતી, જેમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે કેન્દ્રીય વેચાણકર અધિનિયમ હેઠળ, ટર્નઓવરની ગણતરીમાં જે વેચાણ કિંમત સમાવેશ પામે છે તે આસેસી દ્વારા માલ જે પ્રતિક્ષણ માટે વેચવામાં આવે છે તે છે. જે કેસમાં કેટલોગ કિંમતે વેપારી બહો મંજૂર કરવામાં આવે છે, તેમાં વેચાણ કિંમત વેપારી બહો કપાત કર્યા પછી નક્કી થતી રકમ છે. વેપારી બહો વેચાણ કિંમતી રચનામાં સમાવેશ પામતો નથી, પરંતુ તેનાથી અલગ, તેની બહાર અને તે પહેલાં

અસ્તિત્વ ધરાવે છે. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે અધિનિયમની કલમ ૨(એચ)માં ‘વેચાણ કિંમત’ની વ્યાખ્યામાં વેચાણ કિંમતીમાંથી વેપારી બહાની કપાત માટે સ્પષ્ટ જોગવાઈ કરવામાં આવી નથી, તે બાબત ગૌણ છે.

૭) કેરળ વડી અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશના મદ્રાસ ફર્ટિલાઇઝર્સ લિમિટેડ વિ. આસિસ્ટન્ટ કમિશનર (આકલન), એગ્રીકલ્ચરલ ઇનકમ ટેક્સ એન્ડ સેલ્સ ટેક્સ વિભાગ અને અન્ય, જેનો ઉદ્દેશ (૧૯૯૪) ૯૫ એસટીસી ૧૩૪ (કેર) માં થયેલો છે, તે ચુકાદા પર પણ આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો, જેમાં ખાતર કંપનીને નિયંત્રિત કિંમતે ખાતરના વેચાણમાં થયેલ નુકસાનની ભરપાઈ કરવા માટે સરકાર તરફથી સહાય મળેલી હતી. વડી અદાલતે નિર્ધારિત કર્યું હતું કે એવો ઘટક વેચાણ કિંમતનો ભાગ બની શકતો નથી, કારણ કે તે ભિન્ન હેતુ માટે પ્રાપ્ત કરવામાં આવ્યો હતો અને વેચાણના પ્રતિફળ તરીકે નહીં. વડીલે રજૂઆત કરી હતી કે વર્તમાન કેસમાં, ઓએનજીસીને સરકાર તરફથી કોઈ સહાય પણ પ્રાપ્ત થઈ ન હતી, પરંતુ ઘટાડેલી કિંમતના નુકસાનને તેને પોતે જ વહન કરવું પડ્યું હતું. એવો જ અભિપ્રાય ગૌહાટી વડી અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશ દ્વારા બોંગાઈગાંવ રિફાઈનરી એન્ડ પેટ્રોકેમિકલ્સ લિમિટેડ વિ. કમિશનર ઓફ ટેક્સેસ, આસામ અને અન્ય, જેનો ઉદ્દેશ (૧૯૯૬) ૧૦૩ એસટીસી ૧૩૨ માં થયેલો છે, તે કેસમાં પણ વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો હતો.

૫.બીજી તરફ, વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલે નીચે મુજબના વાંધાઓ ઉપસ્થિત કરી અપીલોનો વિરોધ કર્યો :

૧) આ વેચાણ કિંમતમાંથી કપાતનો કેસ નથી. ‘વેચાણ કિંમત’ શબ્દની વ્યાખ્યા ગુજરાત વેચાણવેરા અધિનિયમની કલમ ૨(૨૯) અને વેટ અધિનિયમની કલમ ૨(૨૪) માં કરવામાં આવી છે.

૨) વર્તમાન મામલામાં, વેચાણ કિંમત અપરિવર્તિત રહી હતી. વેચાણ કિંમતે આપવામાં આવેલ ડિસ્કાઉન્ટવાળો ભાગ અવાસ્તવિત વેચાણ પ્રતિફળનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે. તે કોઈપણ વેપાર પ્રથામાંથી ઉત્પન્ન થયો ન હતો અને, તેથી, તેને વેપાર ડિસ્કાઉન્ટ તરીકે વર્ગીકૃત કરી શકાતો નથી.

૪) વેપાર ડિસ્કાઉન્ટના કિસ્સામાં, ડિસ્કાઉન્ટનો દર વેચાણ પહેલાં અથવા ઓછામાં ઓછો વેચાણના સમયે જાણીતો હોવો આવશ્યક છે. હાલના કેસમાં જેમ વેચાણ પૂર્ણ થયા પછી ઘણાં બાદના તબક્કે નક્કી કરવામાં આવે તે રીતે ડિસ્કાઉન્ટને અનિશ્ચિત રાખી શકાય નહીં.

૫) જાહેર ટ્રસ્ટનો સિદ્ધાંત લાગુ પડતો નથી. તે માત્ર વેચનાર અને ખરીદનાર વચ્ચેનો એક શુદ્ધ વ્યાપારી વ્યવહાર છે. કોઈ પણ સ્થિતિમાં, રાજ્ય સરકારને તેના હકદાર વેચાણવેરાની વસૂલાત કરવામાંથી રોકી શકાય નહીં.

૬) પોતાની દલીલોને સમર્થન આપવા માટે, વકીલે નીચેના નિર્ણયો પર આધાર મૂક્યો :

૧) વેચાણવેરાના ઉપઆયુક્ત (કાયદા) ના કેસમાં, રાજસ્વ બોર્ડ (કરવેરા), એર્નાકુલમ વિ. એમ/એસ. મોટર ઈન્ડસ્ટ્રીઝ કો. એર્નાકુલમ વિ. (૧૯૮૩) ૨ સર્પોચ્ય અદાલતી કેસો ૧૦૮, જેમાં નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું :

“૬.એવા કિસ્સાઓ પણ હોઈ શકે છે જેમાં ખરીદદાર વેચનારને પ્રસ્તુત પ્રશ્નાધીન માલના વેચાણ સાથે અસંબંધિત કોઈ સેવા આપવામાં આવે તે બદલ વધારાની છૂટ મેળવવા હકદાર બને. આવા કિસ્સાઓમાં, વેચનાર દ્વારા ખરીદદારને વેચાયેલ માલના ભાવે આપવામાં આવેલી એવી છૂટ, જે ખરીદદાર દ્વારા વેચનારને પૂરું પાડવામાં આવેલ માલના પ્રતિફળ રૂપે અથવા ખરીદદાર દ્વારા

વેચનારને આપવામાં આવેલી સેવાઓના પ્રતિફળ રૂપે અપાય, તે સ્વરૂપતઃ વેપારી બહો ગણાશે નહીં અને કરપાત્ર વળતરની નિર્ધારણા કરતી વખતે ૩૯૦ ની કપાત માટે પાત્ર ઠરશે નહીં.” ૨) ભારત સરકાર અને અન્ય વિ. મદ્રાસ રબર ફેક્ટરી લિમિટેડ અને અન્ય, જેનો ઉદ્દેશ (૧૯૯૫) માં નોંધાયેલ છે

૪ સર્વોચ્ચ અદાલત કેસિસ ૩૪૯ જેમાં વેચનારે ખરીદદારોને વેચવામાં આવેલા ટાયરોમાં ઉત્પાદનદોષ માટે વોરંટી છૂટ આપી હતી. સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે આવી વોરંટી છૂટ વેપારી છૂટના સ્વરૂપની નહોતી. તે માત્ર ઉત્પાદનદોષ અને વેચવામાં આવેલા ટાયરો માટેની પરતફેર હતી. ૩) કમિશનર ઓફ સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ, ન્યૂ દિલ્હી વિ. વિક્રમ ડિટર્જન્ટ લિ. ના (૨૦૦૧) ૨ સર્વોચ્ચ અદાલત કેસિસ ૪૧૭ માં અહેવાલિત કેસમાં, ગુકસાન પામેલા માલના ખરીદદારે વળતરરૂપે આપવામાં આવતી ગુકસાન છૂટનો ઘટક એક્સાઈઝ શુલ્કની ગણતરી માટે કપાતપાત્ર નથી એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું. ૪) અંબિકા મિલ્સ લિ. અને અન્ય વિ. ધ સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત અને અન્ય એક ના (૧૯૬૪) ૧૫ એસટીસી ૩૬૭ માં અહેવાલિત કેસમાં, ગુજરાત વડી અદાલતની વિભાગીય પીઠે નોંધ્યું હતું કે માલ વેચાઈ ગયા પછી અને ડિલિવરી લેવાઈ ગયા પછી મૂળ કરારભાવના આધારે ચલણો તૈયાર કરવામાં આવ્યા હતા. ત્યારબાદ ક્રેડિટ નોટ દ્વારા છૂટ આપવામાં આવી હતી. આવી છૂટ એકમુષ્ટ સ્વરૂપની હતી. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે આવો ઘટાડેલ ભાવ વળતરફેરની ગણતરીમાંથી બહાર રાખી શકાતો નથી. ૬. વેટ અધિનિયમની કલમ ૭ વેચાણના વળતરફેર પર કરની વસૂલાત અને કરના દરોને સંબંધિત છે. તેની ઉપકલમ (૧) માં જોગવાઈ છે કે, અધિનિયમની જોગવાઈઓને આધિન રહી, અનુસૂચિ ૨ અથવા અનુસૂચિ ૩ માં દર્શાવેલ માલના વેચાણના વળતરફેર પર સંબંધિત અનુસૂચિમાં દરેક સામે દર્શાવેલા દરે

કર વસૂલ કરવામાં આવશે. વેટ અધિનિયમની કલમ ૨(૩૦) હેઠળ વ્યાખ્યાયિત ‘કરપાત્ર વળતરફેર’ નો અર્થ એવો થાય છે કે કોઈપણ વર્ષ દરમિયાન નિર્ધારિત અવધિમાં કોઈ વેપારીના તમામ વેચાણો અથવા ખરીદીઓનો એવો વળતરફેર, જે ઉક્ત જોગવાઈમાં આપવામાં આવેલી કપાતો બાદ બાકી રહે. વેટ અધિનિયમની કલમ ૨(૩૩) માં ‘વેચાણનો વળતરફેર’ શબ્દસમૂહની વ્યાખ્યા નીચે મુજબ છે :

(૩૩) “વેચાણનો વકરો” નો અર્થ એવો થાય છે કે નિર્ધારિત અવધિ દરમિયાન કરવામાં આવેલ માલના કોઈપણ વેચાણ બાબતે કોઈ વેપારી દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલી અથવા પ્રાપ્તપાત્ર વેચાણ મૂલ્યની રકમનો કુલ જથ્થો, જેમાંથી ખરીદદારે ખરીદેલો અને નિર્ધારિત અવધિની અંદર પરત કરેલો કોઈપણ માલ બાબતે વેપારી દ્વારા ખરીદદારને પરત કરવામાં આવેલ વેચાણ મૂલ્યની રકમ, જો કોઈ હોય, બાદ કર્યા પછી

૭. ‘વેચાણ કિંમત’ શબ્દની વ્યાખ્યા કલમ ૨(૨૪) હેઠળ કરવામાં આવી છે

વેટ અધિનિયમ નીચે મુજબ :

“(૨૪) “વેચાણ કિંમત”નો અર્થ એ થાય છે કે કોઈપણ માલના કરવામાં આવેલા વેચાણ માટે વેપારીને ચૂકવવામાં આવેલ અથવા ચૂકવપાત્ર મૂલ્યવાન પ્રતિફળની રકમ અથવા વેપારી દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલ અથવા પ્રાપ્તપાત્ર રકમ, જેમાં કેન્દ્રીય એક્સાઈઝ ટેરિફ અધિનિયમ, ૧૯૮૫ અથવા કસ્ટમ્સ અધિનિયમ, ૧૯૬૨ હેઠળ લાદવામાં આવેલ અથવા લાદી શકાય તેવી શુલ્કોની રકમ તથા તે માલ અંગે વેપારી દ્વારા તેની ડિલિવરીના સમયે અથવા તે પહેલાં કરવામાં આવેલી કોઈપણ બાબત માટે વસૂલવામાં આવેલી કોઈપણ રકમનો સમાવેશ થાય છે અને તેમાં સમાવેશ થાય છે.

(એ) સંબંધમાં

(૧) કોઈપણ માલમાં રહેલી મિલ્કતનું, કરારના અનુસરણ સિવાય,

હસ્તાંતરણ.

(૨) કોઈ નિર્ધારિત અવધિ માટે હોય કે ન હોય, કોઈપણ હેતુ માટે કોઈપણ માલનો ઉપયોગ કરવાનો અધિકાર હસ્તાંતરિત કરવો.

(૩) કોઈપણ અસંસ્થાપિત સંઘ અથવા વ્યક્તિઓના સમૂહ દ્વારા તેના કોઈ સભ્યને માલનો પુરવઠો.

(૪) કોઈપણ સેવા રૂપે અથવા તેની ભાગરૂપે, અથવા અન્ય કોઈપણ રીતે, માનવ ઉપભોગ માટેના ખાદ્ય પદાર્થો અથવા અન્ય કોઈપણ વસ્તુ, અથવા કોઈપણ પીણું (માદક હોય કે ન હોય), એવા માલના પુરવઠા બદલ ચૂકવવામાં આવેલી અથવા ચૂકવવાપાત્ર રોકડ રકમ, મુલતવી ચૂકવણી અથવા અન્ય મૂલ્યવાન પ્રતિફળ.

(બી) માલમાં મિલકતના હસ્તાંતરણના સંબંધમાં (માલરૂપે હોય કે અન્ય કોઈ સ્વરૂપમાં) જે વર્ક્સ કરારના અમલીકરણમાં સંકળાયેલ હોય, એવો તેવો જથ્થો, જે આવા વર્ક્સ કરારના અમલીકરણ માટે કોઈ વ્યક્તિને ચૂકવાયેલ અથવા ચૂકવવાપાત્ર મૂલ્યવાન પ્રતિફળની રકમમાંથી, આવા અમલીકરણ માટેના મજૂરી ખર્ચ દર્શાવતી રકમ કાપ્યા પછી નિર્ધારિત થાય;

(સી) હાયર પરચેઝ પર અથવા હમાઓ દ્વારા ચુકવણીની કોઈપણ પદ્ધતિ હેઠળ માલની ડિલિવરીના સંબંધમાં, આવી ડિલિવરી માટે કોઈ વ્યક્તિને ચૂકવવાપાત્ર મૂલ્યવાન પ્રતિફળની રકમ;"

૮.ગુજરાત વેચાણ કર અધિનિયમ, ૧૯૬૯, કેન્દ્રીયમાં વ્યાખ્યાયિત શબ્દો

વેચાણ કર અધિનિયમ અને મૂલ્યવર્ધિત કર અધિનિયમ મૂળભૂત રીતે સમાન છે. તેથી, અમે મૂલ્યવર્ધિત કર અધિનિયમમાં સમાવિષ્ટ તેવી જોગવાઈઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરી શકીએ.

૯. સમગ્ર વિવાદનો કેન્દ્રબિંદુ "માલના કોઈપણ વેચાણ અંગે વેપારી દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલી અથવા પ્રાપ્ય વેચાણ કિંમતની રકમ" આ અભિવ્યક્તિની

આસપાસ ફરે છે. આ કેસના તથ્યોમાં, ઓએનજીસી દ્વારા ઓએમસી પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલી અથવા પ્રાપ્ય વેચાણ કિંમતની રકમ કેટલી ગણાય તે મૂળભૂત પ્રશ્ન છે. ઓએનજીસીના કહેવા મુજબ, અંતિમ રીતે ગણતરી કરાયેલ વેચાણ કિંમત જ પ્રાપ્ત થયેલી અથવા પ્રાપ્ય ગણાવા યોગ્ય ઠરે. જોકે, રાજ્યનું કહેવું છે કે, રિયાયતી કિંમત નહીં પરંતુ મૂળ ચલણમાં દર્શાવાયેલ કિંમત જ, તે પ્રાપ્ત થઈ હોય કે ન થઈ હોય, પ્રાપ્ય ગણાશે.

૧૦. આ સંદર્ભમાં, અમે તથ્યોને વધુ સૂક્ષ્મ રીતે અવલોકી શકીએ છીએ. નોંધવામાં આવ્યું છે અને અન્યથા પણ નિર્વિવાદ રીતે એ વાત સ્વીકારાયેલી છે કે ઓએનજીસી કેન્દ્ર સરકારની નીતિ અમલમાં મૂકવા તથા સમયાંતરે જાહેર હિતમાં જારી કરવામાં આવતા એવા નિર્દેશોનું પાલન કરવા બંધાયેલું હતું. તેથી, ઓએનજીસી સમયાંતરે કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા રચવામાં આવતી કિંમત-પદ્ધતિથી બંધાયેલું હતું, એ હકીકત વિવાદિત નથી. નિયંત્રિત કિંમત-પદ્ધતિ હેઠળ હોય કે અન્ય કોઈ સૂત્ર હેઠળ, કેન્દ્ર સરકાર ઓએનજીસીને ઓએમસીથી વસૂલ કરવાની જે કિંમત માટે અધિકૃત કરે, માત્ર એ જ કિંમત ઓએનજીસી વસૂલ કરી શકતું હતું. આ બાબત પણ વિવાદિત નહોતી કે વિચારાધીન અવધિ દરમિયાન ઓએનજીસીએ ઓએમસીથી વાસ્તવમાં માત્ર એવી જ કિંમત વસૂલ કરી હતી. નોંધપાત્ર દસ્તાવેજોમાંથી અમે નિહાળીએ છીએ કે માર્ચ ૨૦૦૨ સુધી, પી.ડી.એસ. કેરોસીન, ઘરેલુ રસોઈ માટેનો એલપીજી વગેરે જેવા નિર્ધારિત પેટ્રોલિયમ ઉત્પાદનોની કિંમતોનું નિયમન એડમિનિસ્ટ્રેટિવ પ્રાઈસ મિકેનિઝમ (“એપીએમ” સંક્ષેપમાં) દ્વારા થતું હતું. પેટ્રોલિયમ અને નેચરલ ગેસ મંત્રાલયે તા. ૨૮.૩.૨૦૦૨નો એક ઠરાવ પસાર કર્યો અને તા. ૧.૪.૨૦૦૨થી એપીએમ દૂર કરવાનો નિર્ણય કર્યો. આવા ઠરાવનો સંબંધિત ભાગ નીચે મુજબ વાંચાય છે :

“૨. નવેમ્બર ૧૯૯૭ના ઉપરોક્ત ઠરાવમાં સમાવાયેલા નિર્ણયોના અનુસંધાને, સરકારે હવે ૧ લી એપ્રિલ ૨૦૦૨થી હાઈડ્રોકાર્બન

વિભાગમાં એ.પી.એમ.ને વિઘટિત કરવાનો નિર્ણય કર્યો છે. નિર્ણયોની વિગતો નીચે આપેલ છે....” એક્સ એક્સ એક્સ

(૪) ઓઈલ એન્ડ નેચરલ ગેસ કોર્પોરેશન લિ. અને ઓઈલ ઇન્ડિયા લિ. ના સ્વદેશી ક્લૂડ ઓઈલનો ભાવ ૧ લી એપ્રિલ ૨૦૦૨થી બજાર દ્વારા નિર્ધારિત કરવામાં આવશે. એક્સ એક્સ એક્સ

(૭) પેટ્રોલિયમ અને નેચરલ ગેસ મંત્રાલયને સહાય કરવા માટે “પેટ્રોલિયમ પ્લાનિંગ એન્ડ એનાલિસિસ સેલ” નામનો એક સેલ પેટ્રોલિયમ અને નેચરલ ગેસ મંત્રાલય હેઠળ તા. ૧ લી એપ્રિલ ૨૦૦૨થી સ્થાપિત કરવામાં આવશે. આ સેલ પરનો ખર્ચ ઓઈલ ઇન્ડસ્ટ્રી ડેવલપમેન્ટ બોર્ડ (ઓ.આઇ.ડી.બી.) દ્વારા વહન કરવામાં આવશે.”

૧૧. એવું જણાય છે કે એ.પી.એમ.નું આવું વિઘટન આવા ઉત્પાદનોના ગ્રાહકો પર ગંભીર પ્રતિકૂળ અસરકારક સાબિત થયું હતું. તેથી ભારત સરકારને નવી એવી પદ્ધતિ રચવી પડી કે જેના દ્વારા અંતિમ ગ્રાહકોને આવા ઉત્પાદનોનો સંપૂર્ણ ભાર સીધો કે પરોક્ષ રીતે વહન કરવો ન પડે. તેથી સરકાર એ.પી.એમ. પછી પણ કોઈ ને કોઈ રીતે આવા ઉત્પાદનો પર સહાય ચાલુ રાખશે. અંતે, પેટ્રોલિયમ અને પ્રાકૃતિક મંત્રાલય

ગેસે તા. ૩૦.૧૦.૨૦૦૩ ના વિગતવાર પરિપત્ર દ્વારા એવી વ્યાપક પદ્ધતિ નિર્ધારિત કરી હતી કે જેથી અંતિમ ઉપભોક્તાઓને આવા ઉત્પાદનો વાજબી કિંમત પર પ્રાપ્ત થાય તેની ખાતરી કરી શકાય.

ઉક્ત પરિપત્રનો સંબંધિત ભાગ નીચે મુજબ છે :

“જેમ કે તમને જાણ છે, પી.ડી.એસ. કેરોસિન અને ઘરેલુ એલ.પી.જી. એ.પી.એમ. પછી પણ અનુદાનિત ઉત્પાદનો તરીકે ચાલુ રહે છે. સરકારે અગાઉ આ ઉત્પાદનો પર એ.પી.એમ. પછીના અનુદાનોના સંચાલન માટે ૨૮ મી જાન્યુઆરી ૨૦૦૩ના રોજ “પી.ડી.એસ. કેરોસિન અને ઘરેલુ એલ.પી.જી. અનુદાન યોજના, ૨૦૦૨” ની

અધિસૂચના બહાર પાડી હતી. પી.ડી.એસ. કેરોસિન અને ઘરેલુ એલ.પી.જી.ના એ.પી.એમ. પછીના કિંમતનિર્ધારણનો મુદ્દો સરકારે પુનઃપરીક્ષણ કર્યો છે અને એવો નિર્ણય લેવામાં આવ્યો છે કે તેલ વિપણન કંપનીઓ (ઓ.એમ.સી.ઝ) એટલે કે આઈ.ઓ.સી. (આઈ.બી.પી. સહિત), બી.પી.સી. અને એચ.પી.સી. વર્ષ ૨૦૦૩-૦૪ દરમિયાન આ ઉત્પાદનોના વેચાણ ભાવમાં વધારો કરશે નહીં. તેનાથી સર્જાતી ઓ.એમ.સી.ઝની અપૂરી વસૂલાત તેલ કંપનીઓ વચ્ચે વહન/વહેંચણી કરવામાં આવશે.

૨. “ધ પી.ડી.એસ. કેરોસીન એન્ડ ડોમેસ્ટિક એલ.પી.જી. સબસિડી સ્કીમ, ૨૦૦૨” હેઠળ ખર્ચોની ગણતરી કરવા માટે અપનાવવામાં આવેલી પદ્ધતિના આધારે અને (૧) વર્ષ ૨૦૦૩-૦૪ દરમિયાન કેરોસીન અને એલ.પી.જી.ના સરેરાશ આંતરરાષ્ટ્રીય ભાવોને વર્ષ ૨૦૦૨-૦૩ દરમિયાન રહેલા સમાન સ્તરે માન્ય રાખીને, (૨) ફાળવણી અનુસાર વર્ષ ૨૦૦૩-૦૪ માટેની બજેટીય સબસિડી અને (૩) વર્ષ ૨૦૦૩-૦૪ દરમિયાન પી.ડી.એસ. કેરોસીન અને ડોમેસ્ટિક એલ.પી.જી.ના અનુમાનિત વપરાશને ધ્યાને લઈને, પી.ડી.એસ. કેરોસીન અને ડોમેસ્ટિક એલ.પી.જી.ના વેચાણભાવોમાં સુધારો ન કરવાના કારણે વર્ષ ૨૦૦૩-૦૪ દરમિયાન ઓ.એમ.સી.ઓ.ને થયેલી ઓછી વસૂલાતનું મૂલ્યાંકન કરવામાં આવ્યું છે. જો કે, વાસ્તવિક ઓછી વસૂલાતની રકમ અન્ય બાબતો ઉપરાંત આ ઉત્પાદનોના ભાવો, સ્થાનિક માંગમાં વૃદ્ધિ, કરચના તથા અન્ય સંબંધિત પરિબલો પર આધારિત રહેશે. સરકારે આ મુદ્દા પર વિચારણા કરીને નક્કી કર્યું છે કે આ મંત્રાલયના વહીવટી નિયંત્રણ હેઠળની જાહેર ક્ષેત્રની તેલ અને ગેસ કંપનીઓ વચ્ચે આ ઓછી વસૂલાતના વહેંચાણ માટે નીચે દર્શાવેલ વ્યાપક પદ્ધતિ અનુસરવામાં આવશે

(૧) ઓએમસીઝ અન્ય છૂટક ઉત્પાદનો દ્વારા પાર-સબસિડીકરણ કરીને અનુમાનિત અપૂરતી વસૂલાતના લગભગ ૧/૩ ભાગની ભરપાઈ કરવાનો પ્રયત્ન કરશે.

(૨) અન્ય રિટેલ ઉત્પાદનોમાંથી થયેલી અતિ-વસૂલાતનો હિસાબ કર્યા પછી, ઓએમસીની બાકી રહેલી ઓછી-વસૂલાત ઓએમસી અને અપસ્ટ્રીમ ક્ષેત્ર (ઓએનજીસી અને ગેઈલ) વચ્ચે સમાન રીતે વહેંચવામાં આવશે. ઓઆઈએલ તુલનાત્મક રીતે નાની કંપની છે અને તેની કામગીરી ઉત્તર-પૂર્વ વિસ્તારમાં કેન્દ્રિત હોવાથી, તેને આ ઓછી-વસૂલાતના વહેંચાણમાંથી મુક્ત રાખવામાં આવશે.

(૩) અપસ્ટ્રીમ ક્ષેત્ર દ્વારા દરેક ઓએમસીની જે અપૂરતી વસૂલીની રકમની ભરપાઈ કરવાનાં હોય, તે અન્ય રિટેલ ઉત્પાદનોમાંથી થયેલી અતિરિક્ત વસૂલીઓને ધ્યાનમાં લીધા પછી રહેલી બાકી અપૂરતી વસૂલીઓના અડધા જેટલી રહેશે, અને આવી અતિરિક્ત વસૂલીઓનું ઓએમસી વચ્ચે સમાયોજન પી.ડી.એસ. કેરોસીન અને ઘરેલું એલપીજીમાંથી થયેલી કુલ અપૂરતી વસૂલીઓના ગુણોત્તરના સમાન ગુણોત્તરમાં કરવામાં આવશે.

(૪) ઓ.એન.જી.સી. અને ગેઈલ તરફથી આપાતો ફાળો તેઓ દ્વારા ઓ.એમ.સી.ઓને પૂરા પાડવામાં આવતા ફૂડ તેલ, એલ.પી.જી. અને કેરોસીનના ભાવો પર યોગ્ય ડિસ્કાઉન્ટના સ્વરૂપમાં આવશે.

(૫) અપસ્ટ્રીમ ક્ષેત્રની કંપનીઓ પર ફાળવવામાં આવેલા વહેંચણીના બોજની મર્યાદા અંદર, ઓ.એન.જી.સી. અને ગેઈલનું યોગદાન વ્યાપક રીતે દરેક કંપનીના ૨૦૦૨૦૩ દરમિયાનના પી.એ.ટી. (કર બાદ નફો) ના અનુપાતમાં રહેશે.

(૬) ઓએનજીસીના કાચા તેલ પર આપવામાં આવેલી છૂટને કારણે રોયલ્ટી રૂપે રાજ્ય સરકારોની આવક પર કોઈ અસર પડશે નહીં.”

૧૨. અદાલત સમક્ષની કાર્યવાહી પ્રલંબિત હોવા દરમિયાન

ન્યાયાધિકરણ, ભારત સરકારે તારીખ ૫.૧૧.૨૦૦૮નો સ્પષ્ટીકરણ પત્ર બહાર પાડ્યો હતો, જેમાં નીચે મુજબ જણાવવામાં આવ્યું હતું :

“૩. સંવેદનશીલ પેટ્રોલિયમ ઉત્પાદનો અંગે ઓએમસીની અપૂર્ણ વસૂલાતની રકમ અન્ય બાબતો ઉપરાંત આંતરરાષ્ટ્રીય તેલના ભાવો અને દેશીય માંગ પર આધાર રાખે છે. તેથી, મંજૂર કરવાની અપૂર્ણ વસૂલાત અને છૂટની ગણતરી સરકાર દ્વારા દરેક ત્રિમાસિકના અંતે જાહેર ક્ષેત્રની તેલ કંપનીઓને કરીને જાણ કરવામાં આવે છે. તે મુજબ, ૨૦૦૩-૦૪ દરમિયાન આજદિન સુધી કૂડ ઓઇલ, એલપીજી (ધરગથ્થુ) અને પી.ડી.એસ. કેરોસીનના વેચાણ પરથી અપસ્ટ્રીમ ઓઇલ કંપનીઓએ વાસ્તવમાં પ્રાપ્ત કરેલા ભાવો, સરકારે સમયાંતરે સૂચિત કરેલી છૂટ બાદના નેટ ભાવો છે.

૪. કૂડ તેલ પર રોયલ્ટીની ચુકવણી અંગે જ્યાં સુધી પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી ઓએનજીસીને પ્રારંભમાં એ દિશા આપવામાં આવી હતી કે કૂડ તેલ પરની રોયલ્ટીના હિસાબે રાજ્ય સરકારોની આવક પર ડિસ્કાઉન્ટનો પ્રભાવ પડવો જોઈએ નહીં. તેમ છતાં, સમુદ્રકાંઠા બહારના કૂડ પર કેન્દ્રીય સરકારને ચૂકવવાપાત્ર રોયલ્ટી હંમેશા ડિસ્કાઉન્ટ પછીની કિંમતો પર અથવા અપસ્ટ્રીમ ઓઇલ કંપનીઓ દ્વારા વાસ્તવમાં પ્રાપ્ત થયેલી વેચાણકિંમત પર ચૂકવવામાં આવી છે. ત્યારબાદ, ઓઇલફિલ્ડ્સ (રેગ્યુલેશન એન્ડ ડેવલપમેન્ટ) અધિનિયમ, ૧૯૪૮, પેટ્રોલિયમ અને નેચરલ ગેસ નિયમો, ૧૯૫૯, પેટ્રોલિયમ અને નેચરલ ગેસ (સુધારા) નિયમો, ૨૦૦૩ તથા તેના હેઠળ બહાર પાડવામાં આવેલ સૂચનાઓ, આ મુદ્દે ઓએનજીસીનું પ્રતિનિધિત્વ અને કાયદા મંત્રાલયના અભિપ્રાયને ધ્યાનમાં રાખી, ભૂમિઆધારિત રોયલ્ટી ડિસ્કાઉન્ટ પછીની કિંમતો પર, એટલે કે વાસ્તવમાં પ્રાપ્ત થયેલી વેચાણકિંમત પર ચૂકવવાનો નિર્ણય સરકાર દ્વારા મે ૦૮માં સંપ્રેષિત કરવામાં આવ્યો હતો.

૫. ઉપરોક્તને ધ્યાનમાં રાખીને, એ સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે
 (એ) જે પ્રક્રિયા હેઠળ અપસ્ટ્રીમ તેલ કંપનીઓ દ્વારા ઓએમસીઓને ભાવમાં છૂટ આપવામાં આવે છે તે તેમનો આંતરિક ઉપાય નથી, પરંતુ સમયાંતરે કેન્દ્રિય મંત્રિમંડળના સ્તરે લેવામાં આવેલા નિર્ણયો છે.
 (બી) ઉપરોક્ત ભાર વહન કરવાની પ્રણાલી, જે ૨૦૦૩-૦૪ થી અમલમાં છે, તે આજે પણ પ્રચલિત છે અને છૂટની ઓફર વેચાણ પછીની ઘટના નથી. ઉપર પરિષદ ૩ માં સમજાવ્યા મુજબ, છૂટની ગણતરી સરકાર દ્વારા ત્રિમાસિક ધોરણે કરવામાં આવે છે અને તેની જાણ કરવામાં આવે છે.
 (સી) ૨૦૦૩૦૪ થી ૨૦૦૭૦૮ દરમિયાન, ભૂસ્થળીય કાચા તેલ ઉપરની રોયલ્ટી, સરકારના વિશિષ્ટ નિર્દેશ અનુસાર, ઓએનજીસી દ્વારા ડિસ્કાઉન્ટ પૂર્વના ભાવો પર ચૂકવવામાં આવી હતી, જેનું ત્યારબાદ ઓઆરડી અધિનિયમ અને પી એન્ડ એનજી નિયમોની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને પુનર્વિલોકન કરવામાં આવ્યું અને તેમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો.”

૧૩. એ નિર્વિવાદ છે કે આવી વ્યવસ્થા આજે પણ કાર્યરત છે અને વિચારાધીન સમગ્ર અવધિ દરમિયાન પણ કાર્યરત હતી. એ જોવામાં આવે છે કે નિર્ધારિત પેટ્રોલિયમ ઉત્પાદનો અંતિમ ઉપભોક્તાઓ સુધી સવલતભર્યા ખર્ચે પહોંચે તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે, તે જ બજારભાવ કરતાં ઓછી કિંમતે અથવા ક્યારેક ઉત્પાદન અથવા ખરીદીના ખર્ચ કરતાં પણ ઓછી કિંમતે વેચવા પડતા હતા. આવા નુકસાનના આ ઘટકને સરકાર દ્વારા અનુદાન આપવાના બદલે, તા. ૩૦.૧૦.૨૦૦૩ ના ઉક્ત પરિપત્ર હેઠળ એવો અવલોકિત કરવામાં આવ્યો હતો કે અપૂરતી વસૂલાતનો ૧/૩ ભાગ અન્ય ચીલ્લા ઉત્પાદનો મારફતે આડી અનુદાન પદ્ધતિથી ઓ.એમ.સી.ઓ. દ્વારા વહન કરવામાં આવશે. બાકીની ૨/૩ અપૂરતી વસૂલાત ઓ.એમ.સી.ઓ. અને અપસ્ટ્રીમ ક્ષેત્ર, એટલે કે

ઓ.એન.જી.સી. અને ગેઈલ, વચ્ચે સમાન હિસ્સામાં વહેંચવામાં આવશે. એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે ઓ.એન.જી.સી. અને ગેઈલ તરફથી ફાળો તેઓ ઓ.એમ.સી.ઓ.ને પુરું પાડતા કાચા તેલ, એલ.પી.જી. અને કેરોસીનની કિંમતે યોગ્ય છૂટના સ્વરૂપે આવશે.

૧૪. આ કિંમત નિર્ધારણની પદ્ધતિ માટે જટિલ આર્થિક વિચારણાઓ પણ આવશ્યક હતી. તેથી, આ વ્યવસ્થામાં પણ તે ચોક્કસ દર, જેના આધારે તેલ કંપનીઓ તેમના પેટ્રોલિયમ ઉત્પાદનો ઓએમસીઓને વેચશે, ભારત સરકાર દ્વારા વિવિધ પરિબળોના આધારે નક્કી કરવો પડતો હતો. આવા પરિબળોમાં આંતરરાષ્ટ્રીય તેલના ભાવ, સ્થાનિક માંગ અને તેલ ઉત્પાદનોના સ્થાનિક ઉત્પાદન ખર્ચનો સમાવેશ થતો હતો. સરકારને જાહેર ક્ષેત્રની કંપનીઓ પરનો ભાર, કિંમતે થનારી કોઈ વૃદ્ધિનો અર્થતંત્ર અને મૂલ્યવૃદ્ધિ પર થતો પ્રભાવ જેવા અન્ય પરિબળો પણ ધ્યાનમાં લેવા પડતા હતા. જટિલ આર્થિક પરિબળો વચ્ચે સંતુલન સાધવું પડતું હતું. કારણ કે આ બધાં પરિબળો પૂર્વથી જાણી શકાય તેમ ન હતાં, ભારત સરકાર એક કામચલાઉ દર નક્કી કરતી હતી, જેના આધારે તેલ કંપનીઓ આવા પેટ્રોલિયમ ઉત્પાદનો ઓએમસીઓને પુરા પાડતી હતી. આ સ્થિતિની ત્રિમાસિક સમીક્ષા કરવામાં આવતી હતી અને ત્રિમાસિક અવધિના અંતે, ભારત સરકાર ગત ત્રિમાસિક દરમ્યાન પહેલેથી જ પુરા પાડવામાં આવેલા આવા પેટ્રોલિયમ ઉત્પાદનોની કિંમત અંતિમરૂપે નક્કી કરતી હતી. સંબંધિત ત્રિમાસિક દરમ્યાન થયેલા આવર્તક વેચાણોનું બીલિંગ ભારત સરકાર દ્વારા જાહેર કરાયેલા આવા કામચલાઉ દરોના આધારે કરવામાં આવતું હતું. એકવાર અંતિમ ગણતરી થઈ જાય અને તે અવધિ માટેની છૂટછાટ અંતિમ રીતે જાહેર થાય, ત્યારબાદ ભારત સરકાર દ્વારા અગાઉ જાહેર કરાયેલ કામચલાઉ કિંમતની સરખામણીએ ઉતાર-ચઢાવને આધારે ઓએનજીસી ક્રેડિટ નોટ અથવા ડેબિટ નોટ જારી કરતી હતી. વાસ્તવિક વેચાણના સમયે બનાવવામાં આવેલા આવા અનેક

બીલો અને ત્યારબાદ છૂટછાટયુક્ત દરોનું અંતિમ નિર્ધારણ થયા બાદ જારી કરવામાં આવેલી ક્રેડિટ નોટો આ ચક્ર દર્શાવવા માટે નોંધમાં ઉપલબ્ધ છે. ટૂંકો પ્રશ્ન એ છે કે ટર્ન ઓવર ની ગણતરી માટે કયો ઘટક પાત્ર ગણાશે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, મૂળ બીલિત કિંમત કે ત્યારબાદ છૂટછાટ અપાયેલી કિંમત, મુક્ત કરાયેલા અથવા વસૂલ કરી શકાય એવા માલના વેચાણમૂલ્ય માટેનો આધાર બનશે.

૧૫. અમારી સમજ મુજબ, ઓએનજીસીને ઓએમસીઓ પાસેથી જે અંતિમ કિંમત પ્રાપ્ત થઈ હોય તે જ કરપાત્ર વળતરની રકમનો ભાગ બની શકે. જેમ નોંધવામાં આવ્યું છે, કિંમત નિયંત્રણ પ્રણાલી હેઠળ ઓએનજીસીને ભારત સરકાર દ્વારા નિશ્ચિત કરાયેલા દરે તેના નિર્દિષ્ટ પેટ્રોલિયમ ઉત્પાદનોનું વેચાણ કરવાની ફરજ હતી. આવા પેટ્રોલિયમ ઉત્પાદનો ગ્રાહકને પરવડે તેવી કિંમતે ઉપલબ્ધ રહે તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે ભારત સરકારે એવી પ્રણાલી રચી હતી કે જેના હેઠળ આવા ઉત્પાદનો ઓએનજીસી અને અન્ય તેલ કંપનીઓ દ્વારા ઓએમસીઓને બજાર કિંમતે કરતાં ઓછી કિંમતે, અથવા તો ક્યારેક તેમની ખરીદી કિંમત કરતાં પણ ઓછી કિંમતે વેચવામાં આવે. આવા ઘટકનો ભાર ઓએનજીસી અને અન્ય તેલ કંપનીઓએ તેમના નફાકારક અન્ય ઉત્પાદનોમાંથી કોસ-સબસિડીકરણ દ્વારા નિર્દિષ્ટ પેટ્રોલિયમ ઉત્પાદનોના વેચાણમાં સહન કરવો પડતો હતો. આ અગાઉની કિંમત નિયંત્રણ પ્રણાલીના સ્થાને હતી, જેમાં ભારત સરકાર આવા ઉત્પાદનોને સબસિડી આપીને તે ભાર વહન કરતી હતી. તાત્પર્ય એ છે કે, ઓએનજીસી ઓએમસીઓ પાસેથી માત્ર ભારત સરકાર જેવો દર નિર્દેશિત કરે તે જ વસૂલ કરી શકતી હતી. આવા દરની ચોક્કસ ગણતરી માટે આર્થિક તથા અન્ય પાસાઓ અંગે જટિલ વિચારણા આવશ્યક હતી. તમામ ઉત્પાદનોની ખરીદી માટેના ઉત્પાદન ખર્ચ, ઉત્પાદન આંતરરાષ્ટ્રીય કિંમત, સ્થાનિક માંગ અને, નિશ્ચિતપણે, વિવિધ

હિતધારકોની ગુફસાન સહન કરવાની ક્ષમતા જેવી અન્ય આર્થિક વિચારણાઓ જેવા અનેક પરિબલો વિચારણામાં આવતાં. આ બધા પરિમાણો પૂર્વેથી જાણી શકાય તેવા ન હોવાથી, ભારત સરકાર આવા ઉત્પાદનો માટે કામચલાઉ કિંમતો જાહેર કરતી. અમને જાણ કરવામાં આવી છે કે આવા હેતુ માટે અપનાવવામાં આવેલ વ્યાપક સૂત્ર એવું હતું કે આંતરરાષ્ટ્રીય બજારમાં કાચા તેલની કિંમતમાંથી તે ત્રિમાસિક ગાળામાં પ્રવર્તમાન રહે તે અંતિમ ડિસ્કાઉન્ટ ઘટાડવાનું. ત્રિમાસિક ગાળાના અંતે, તમામ સંબંધિત પરિબલોને ધ્યાનમાં લીધા પછી, ભારત સરકાર અંતિમ કિંમત જાહેર કરતી. આવા ત્રિમાસિક ગાળામાં ઓએનજીસી દ્વારા ઓએમસીઓને પહેલેથી જ પુરવઠો કરાયેલા પેટ્રોલિયમ ઉત્પાદનો માટેના બીલો કામચલાઉ ડિસ્કાઉન્ટના આધારે ઊભા કરવામાં આવ્યા હોત, તેથી ભારત સરકાર દ્વારા જાહેર કરાયેલા અંતિમ ડિસ્કાઉન્ટના આધારે સમાયોજન કરવું પડતું. યદાપિ મોટાભાગના કિસ્સાઓમાં અંતિમ ડિસ્કાઉન્ટ અગાઉ જાહેર કરાયેલા કામચલાઉ ડિસ્કાઉન્ટ કરતાં વધુ હોઈ શકે, તો પણ કેટલાક કિસ્સાઓમાં આવું અંતિમ ડિસ્કાઉન્ટ કામચલાઉ કિંમત કરતાં ઓછું હોઈ શકે તે સંપૂર્ણપણે શક્ય છે. તેથી, અંતે ઓએનજીસી જરૂરી હોય તે મુજબ ડેબિટ નોંધ અથવા ક્રેડિટ નોંધ ઊભી કરીને ઓએમસીઓ સાથે પોતાના હિસાબોનું સમાયોજન કરતી.

૧૬. કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં, આ રીતે નિર્ધારિત અંતિમ કિંમત સિવાયની કોઈ બીજી કિંમતને વેચાયેલ માલની પ્રાપ્ત થયેલી અથવા પ્રાપ્ત કરી શકાય તેવી કિંમત તરીકે દર્શાવી શકાય નહિ. ઓ.એન.જી.સી. અને ઓ.એમ.સી.ઓ. વચ્ચેની શરતો શરૂઆતથી જ સ્પષ્ટ હતી. ઓ.એન.જી.સી. પેટ્રોલિયમ ઉત્પાદનો ઓ.એમ.સી.ઓ.ને ભારત સરકાર દ્વારા નિર્ધારિત કરવામાં આવે તેવી કિંમતે પૂરાં પાડશે. પ્રારંભમાં ભલે આવા ઉત્પાદનો માટે કામચલાઉ કિંમતે બીલ બનાવવામાં આવતાં હોય, પરંતુ અંતિમ બીલો ભારત સરકાર દ્વારા અંતિમ રીતે નિર્ધારિત કિંમતે તે

કામચલાઉ કિંમતનું સમાયોજન કરીને ઉઠાવવામાં આવવાના હતા. તેથી માત્ર આ જ અંતિમ કિંમત એવી હતી, જે ઓ.એન.જી.સી.ને પ્રાપ્ત થવાની અથવા પ્રાપ્ય થવાની હતી અને તેનાથી વધુ નહિ. તેથી, સારૂપે, અંતિમ કિંમત સિવાયનો વધારાનો ઘટક ક્યારેય વેપારવર્તનમાં સમાવેશ પામ્યો જ નહોતો. માત્ર એટલા માટે કે તેની ચોક્કસ ગણતરી પાછળના સમયે મુલતવી રાખવામાં આવી હતી, સ્થિતિમાં કોઈ ફેરફાર થતો નથી.

૧૭. કદાચ આ ઘટકને ડિસ્કાઉન્ટ તરીકે ઓળખાવવું નામભ્રમ હોઈ શકે, છતાં ભારત સરકાર તેમજ ઓએનજીસી દ્વારા સતત તેને એ જ રીતે સંબોધવામાં આવ્યું છે. ડિસ્કાઉન્ટ એટલે વેપારમાં માન્ય કોઈપણ કારણસર સૂચિબદ્ધ કિંમતે કરવામાં આવેલ ઘટાડો. હાલના કેસમાં એવી કોઈ પૂર્વનિર્ધારિત કિંમત નથી કે જે વેપારની પ્રથાનુસાર વેચનાર દ્વારા ખરીદદારને આપવામાં આવેલા ડિસ્કાઉન્ટથી ઘટાડવામાં આવી હોય. આ એવો કેસ છે જેમાં ભારત સરકારના નિર્દેશો હેઠળની કિંમત-નિયંત્રણ વ્યવસ્થા મુજબ ઓએનજીસી તેના ઉત્પાદનો બજારભાવ કરતાં ઓછી કિંમતે વેચવા માટે બાધ્ય છે. આ શરતો વેચાણ પહેલાં જ નક્કી કરવામાં આવે છે. ઓએનજીસી દ્વારા પેટ્રોલિયમ ઉત્પાદનોની વાસ્તવિક પુરવઠાની વેળાએ બનાવવામાં આવેલા પ્રારંભિક બીલો માત્ર કામચલાઉ હતા. તે સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલી કામચલાઉ કિંમત-નિર્ધારણ પર આધારિત હતા. વેચાયેલ માલ માટેની અંતિમ વેચાણ-પ્રતિફળ દર્શાવવાનો તેમનો ક્યારેય ઉદ્દેશ્ય નહોતો. ભારત સરકારે નિર્ધારિત પેટ્રોલિયમ ઉત્પાદનોનો ઘટાડેલ દર અંતિમરૂપે જાહેર કરે ત્યારબાદ તેઓ હંમેશા સમાયોજનને આધીન રહેવાના હતા.

સરકાર દ્વારા નિર્ધારિત કામચલાઉ કિંમતના આધારે જ્યારે બીલ મુજબની કિંમત નક્કી કરવામાં આવી હોય, ત્યારે પણ સમાયોજન પછીની અંતિમીકૃત કિંમત સાથે બીલ મુજબની કિંમતની તુલના કરવી સંપૂર્ણ ભ્રાંતિ હતી. ઓએનજીસી બજાર કિંમત જેટલી કિંમત પ્રાપ્ત કરી

શક્યું હોત, તેની સરખામણીએ બીલ મુજબની કિંમત હંમેશાં ઓછી જ હતી.

૧૮. માત્ર એટલા કારણે કે આવા સમાયોજનો વેચાણ પછી કરવામાં આવ્યા હતા, પરિસ્થિતિમાં કોઈ ફેર પડતો નથી. પ્રથમ તો, કારણ કે વેચાણ પહેલાં પણ હંમેશા સ્પષ્ટ હતું કે ઓએનજીસી વસૂલ કરશે અને ઓએમસીઓ ભારત સરકાર અંતિમ રીતે જે કિંમત નક્કી કરે તે જ કિંમત ચૂકવવા બાધ્ય રહેશે. માત્ર એટલા કારણે કે તેની ચોક્કસ ગણતરી મુલતવી રાખવામાં આવી હતી, કારણ કે તેમાં જટિલ આર્થિક તથા અન્ય પરિબલોને ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર હતી, તેનાથી એવો અર્થ થતો નથી કે આ ઓએનજીસી દ્વારા વેચાણ કિંમતનો ત્યાગ કરાયેલો કિસ્સો હતો. તેથી, અમારે આ કેસને તેવા કેસથી સ્પષ્ટપણે અલગ ગણવો પડશે જેમાં કોઈ વેચનાર, કોઈપણ કારણસર, વેચાણ પૂર્ણ થયા પછી ખરીદદારમાંથી પ્રાપ્ત થનાર વેચાણ પ્રતિફળના કોઈ ભાગનો ત્યાગ કરે. આવા કેસમાં, વેચાણ કિંમતની ઓછી વસૂલાત અથવા બાકી દેવું તરીકે થયેલા ત્યાગ અંગે રાજ્યનો દાવો સ્વીકાર્ય ગણાય. વર્તમાન કેસમાં, ઓએમસીઓ પાસેથી ઘટાડેલી કિંમત વસૂલ કરવાની ઘટના અગાઉથી જ નક્કી કરાયેલ હતી. તે ડિસ્કાઉન્ટના સ્વરૂપમાં હોય કે ઘટાડેલી વેચાણ કિંમતના સ્વરૂપમાં હોય, ઓએનજીસીને તે ત્રિમાસિક ગાળામાં ભારત સરકાર જે વેચાણ કિંમત નક્કી કરે તે જ મળશે. તમામ ઇન્વોઇસો હંમેશા કામચલાઉ ધોરણે જ ઉઠાવવામાં આવ્યા હતા. ‘કામચલાઉ’ શબ્દનું વર્ણન પી. રમાનાથ અચ્ચર દ્વારા એડવાન્સ લો લેક્સિકોનમાં (૩ મી આવૃત્તિ, પુનર્મુદ્રણ ૨૦૦૯) આ રીતે કરવામાં આવ્યું છે કે “અસ્થાયી, પ્રારંભિક; અનુમાનિત; સાવચેતીરૂપે અથવા અંતરિમ રીતે લેવાયેલ અથવા કરાયેલ. અંતિમ નહીં, સ્વભાવથી અસ્થાયી.” તેથી, જ્યારે ઓએનજીસીએ પેટ્રોલિયમ ઉત્પાદનોના વાસ્તવિક પુરવઠા સમયે ઓએમસીઓને ઇન્વોઇસો ઉઠાવ્યા, ત્યારે તેમાં દર્શાવેલી કિંમત માત્ર કામચલાઉ,

અસ્થાયી અને તદ્દર્થ હતી અને એકવાર અંતિમ નિર્ધારણ થાય ત્યાર બાદ હંમેશા તેના આધીન રહેવાની હતી

ભારત સરકારે પેટ્રોલિયમ ઉત્પાદનોના દર અંગે અંતિમ નિર્દેશો જારી કર્યા હતા. વેચનારને ખર્ચ કિંમત કરતાં ઓછી કિંમતે ઉત્પાદનો વેચવાથી કોઈ બાબતે અટકાવતો નહોતો, જો સુધી કોઈ કાયદા દ્વારા તે સ્વૈચ્છિક રીતે અથવા દબાણ હેઠળ પ્રતિબંધિત ન હોય. જે કિંમત વાસ્તવમાં પ્રાપ્ત થઈ હોય તે જ વેચાણ કિંમત ગણાશે અને તેની ખર્ચ કિંમત નહીં. માત્ર એટલા માટે કે તેનો નિર્ધારણ પછીથી કરવામાં આવે છે, તે સ્થિતિમાં કોઈ ફેરફાર થતો નથી, કારણ કે દરેક ચલણ કામચલાઉ હતું અને તેથી તે હકારાત્મક અથવા નકારાત્મક સમાયોજનને આધીન હતું.

૧૯. મધ્ય પ્રદેશની વિભાગીય ખંડપીઠે ચોક્કસપણે આ જ રીતે

પ્રદેશ વડી અદાલત દ્વારા ગેઈલ ઇન્ડિયા લિ. વિ. રાજ્યના કેસમાં એમ.પી. અને અન્ય (પૂર્વોક્ત), એ પરિસ્થિતિનું અવલોકન કર્યું છે. આ

અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું અને નિરીક્ષણ કર્યું :

૧૬. વર્તમાન મામલામાં, કામચલાઉ ચલણની કિંમત અને અંતિમ કિંમત બન્ને પી.પી.એ.સી. દ્વારા નિયંત્રિત થાય છે. અરજદારને કિંમત નક્કી કરવાની કોઈ સ્વતંત્રતા નથી. વેચાણકિંમતમાં થયેલો ફેરફાર પી.પી.એ.સી. દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્દેશો અને કિંમતના નિર્ધારણને કારણે છે, કારણ કે ગૃહઉપયોગી એલ.પી.જી. ગ્રાહકને સહાયિત કિંમતે વેચવામાં આવે છે અને તેમાં રહેલી ઘટ ઉત્પાદન કંપનીઓ અને તેલ વિપણન કંપનીઓ દ્વારા એમ.ઓ.પી. અને એન.જી.ના નિર્દેશ મુજબ વહેંચણીના આધારે પૂરી કરવામાં આવી છે અને આંશિક રીતે કેન્દ્રીય સરકારના તેલ બોન્ડ્સ જારી કરીને કરવામાં આવેલા યોગદાનમાંથી પણ પૂરી કરવામાં આવી છે. તેથી, અમારી

દષ્ટિએ, અરજદારના મામલામાં એલ.પી.જી.ની વેચાણકિંમત એ એવી કિંમત ગણાશે, જે અનુસરે જારી કરવામાં આવેલ ક્રેડિટ નોટોના આધારે પ્રાથમિક ચલણમાં ઘટાડો કર્યા બાદ અરજદારે નક્કી કરી હતી, કારણ કે એ જ એવી કિંમત હતી, જે અરજદારે વાસ્તવમાં અમલમાં મૂકી હતી અને કિંમત નિર્ધારણની પદ્ધતિ હેઠળ નિશ્ચિત કરવામાં આવી હતી. સત્તાધિકારીએ તેલ વિપણન કંપનીઓને જારી કરાયેલા ક્રેડિટ નોટોના આધારે કુલ ફેરવટમાંથી કપાતો નામંજૂર કરીને કાયદાની ભૂલ કરી હતી, જેના પરિણામે અરજદારની ફેરવટ અને કરની જવાબદારીમાં ઘટાડો થયો હતો.

૨૦. આઈ.એફ.બી. ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિ. કેરળ રાજ્યના મામલે (ઉપરોક્ત), સર્વોચ્ચ અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે કેરળ સામાન્ય વેચાણ કર અધિનિયમ અથવા તેના હેઠળ બનાવાયેલા નિયમોમાં એવું કંઈ નથી જે એવું પ્રાવધાન કરે કે છૂટ માટે પાત્ર ઠરવા ડિસ્કાઉન્ટ ઇન્વોઈસમાં જ દર્શાવેલું હોવું આવશ્યક છે.

૨૧. વેચાણ કરના ઉપ આયુક્ત (કાયદા) ના કેસમાં બોર્ડ ઓફ રેવન્યૂ (ટેક્સેસ), એર્નાકુલમ વિ. એમ/એસ. અડવાણી ઓરલિકોન (પી) લિ. (ઉપરોક્ત), સર્વોચ્ચ અદાલતે વેપારી ડિસ્કાઉન્ટના સંદર્ભમાં એવો નિષ્કર્ષ આપ્યો અને નોંધ્યું કે કેન્દ્રીય વેચાણકર અધિનિયમની કલમ ૨(એચ) રોકડ ડિસ્કાઉન્ટના સ્વરૂપની રકમોની કપાતની પરવાનગી આપે છે અને વેપારી ડિસ્કાઉન્ટરૂપે મંજૂર કરાયેલ રકમોનો કોઈ ઉલ્લેખ કરતી નથી, છતાં વેપારી ડિસ્કાઉન્ટ ટર્નઓવરના ભાગરૂપ બનશે નહીં, કારણ કે તે વેચાણકિંમતની રચનામાં સમાવેશ પામતું નથી. નીચે મુજબ નોંધવામાં આવ્યું હતું:

૬. કેન્દ્રીય વેચાણ કર અધિનિયમ હેઠળ, જે વેચાણ કિંમતનો સમાવેશ ટર્નઓવરની ગણતરીમાં થાય છે તે આકારણીધારકે માલ

વેચ્યો હોય તેના બદલામાં મળતી પ્રતિફળ રકમ છે. જે કેસમાં કેટલોગ કિંમત પર વેપારી છૂટ મંજૂર કરવામાં આવે છે, તેમાં વેચાણ કિંમત વેપારી છૂટ કપાત કર્યા પછી નિર્ધારિત થતી રકમ હોય છે. વેપારી છૂટ વેચાણ કિંમતી રચનાનો ભાગ બનતી નથી, પરંતુ તે તેનાથી અલગ, તેની બહાર અને તે પહેલાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે. આ બાબત અપ્રાસંગિક છે કે અધિનિયમની કલમ ૨(એચ) માં “વેચાણ કિંમત” ની વ્યાખ્યામાં વેચાણ કિંમતીમાંથી વેપારી છૂટની કપાત માટે સ્પષ્ટ જોગવાઈ કરવામાં આવેલ નથી. ખરેખર, આ પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં લેતા કે વેચાણ કિંમત વેપારી છૂટ કપાત કર્યા પછી નિષ્પન્ન થાય છે, વેચાણ કિંમતીમાંથી વેપારી છૂટ સ્વરૂપે કોઈ રકમ કપાત કરવાનો કોઈ પ્રશ્ન ઉદ્ભવતો નથી.

૨૨. માત્ર એટલા માટે કે રાજ્યને ચૂકવવાપાત્ર રોયલ્ટીની ગણતરી માટે સંપૂર્ણ કિંમત અને છૂટક કરેલી કિંમત નહીં, પણ સંપૂર્ણ કિંમતને ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે, તેનાથી પરિસ્થિતિમાં કોઈ ફેરફાર થતો નથી. સર્વવિદિત છે કે રાજ્યમાં આવેલ પ્રાકૃતિક સંપત્તિઓના ઉપભોગ માટે રાજ્યને રોયલ્ટી ચૂકવવામાં આવે છે. ભારત સરકારે વિશેષરૂપે જોગવાઈ કરી હતી કે રોયલ્ટીની ગણતરીના હેતુસર છૂટક કરેલો દર નહીં, પરંતુ સંપૂર્ણ દરને ધ્યાનમાં લેવામાં આવશે. અપીલીય સત્તાધિકારી અને ટ્રિબ્યુનલ આ પરિબળથી અતિશય પ્રભાવિત થયા હતા. તેથી, આ દ્વિતીયથી ઓએનજીસી અને ઓએમસીઓ વચ્ચેના વ્યવહારના સ્વરૂપ અંગે કોઈપણ રીતે કોઈ પ્રકાશ પડતો નથી.

૨૩. હવે અમે માનનીય એડવોકેટ જનરલ દ્વારા ઉદ્દેખિત નિર્ણયોની નોંધ લઈ શકીએ છીએ. મદ્રાસ ફર્ટિલાઇઝર્સ લિમિટેડ વિ. આસિસ્ટન્ટ કમિશનર (આકારણી), એગ્રિકલ્ચરલ ઇનકમ ટેક્સ એન્ડ સેલ્સ ટેક્સ ડિપાર્ટમેન્ટ અને અન્ય એક (સુપ્રા) ના કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નિશ્ચિતપણે એવું અવલોકન કર્યું હતું કે એવા કેસો હોઈ શકે છે જેમાં

માલના વેચાણથી અસંબંધિત કોઈ સેવા બદલ ખરીદદાર વધારાના ભથ્થા મેળવવા હકદાર બને અને આવા કેસોમાં એવો ડિસ્કાઉન્ટ કરપાત્ર ટર્નઓવર નક્કી કરતી વખતે કપાત માટે પાત્ર ઠરશે નહીં. હાલના કેસમાં હકીકતો એવી નથી.

૨૪. ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય વિ. મદ્રાસ રબર ફેક્ટરી લિ. અને અન્ય (ઉપરોક્ત) ના મામલે, અગાઉનો જથ્થો અમુક ખામીથી પીડિત હોવાથી ટાયરોની પુનઃખરીદી માટે વેચનારએ ખરીદનારને ડિસ્કાઉન્ટ આપ્યો હતો. એવું નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું કે ખરીદનાર આવી વ્યવસ્થા અસ્વીકારી શકે અથવા સ્વીકારી શકે અને રોકડ પરતફેરની જિદ્દ રાખી શકે, જેને સ્વીકારવા માટે આકારણીપાત્ર બંધાયેલ હતો. આવા કેસમાં, આવી પરતફેર વેપારી ડિસ્કાઉન્ટ ગણાશે નહીં.

૨૫. કમિશનર ઓફ સેન્ટ્રલ એક્સાઇઝ, ન્યૂ દિલ્હી વિ. વિક્રમ ડિટર્જન્ટ લિ. (પૂર્વોક્ત) ના કેસમાં, ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ અદર્સ વિ. મદ્રાસ રબર ફેક્ટરી લિ. એન્ડ અદર્સ (પૂર્વોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે આપેલા નિર્ણય પર આધાર રાખીને, સર્વોચ્ચ અદાલતે ગુકસાન માટેની ડિસ્કાઉન્ટની માંગણી નામંજૂર કરી હતી, જે ખરીદદારને ગુકસાનગ્રસ્ત માલ માટે વળતર આપવા હેતુથી આપવામાં આવી હતી અને જે સ્વીકાર્ય રીતે કારખાનામાંથી માલ દૂર કર્યા પછી થયેલ ગુકસાનના કારણે હતી.

૨૬. અંબિકા મિલ્સ લિ. તથા અન્ય વિ. ગુજરાત રાજ્ય તથા અન્ય (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, અદાલતે એવું નિષ્કર્ષ આપ્યું હતું કે વેચાણ કિંમત મૂળ કરારકિંમત મુજબ હતી. બાદમાં ક્રેડિટ નોટો દ્વારા અને તે પછા એકમુષ્ટ રીતે રાહત આપવામાં આવી હતી. આવું ખરીદદારે માલની ડિલિવરી મેળવી લીધા પછી કરવામાં આવ્યું હતું. કરારકિંમત ચૂકવવાની જવાબદારી માત્ર બાકી રહી હતી. વધુમાં એવું પણ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે રાહતો કરારમાં સંમત થયેલા દરોમાં ઘટાડો કરીને આપવામાં આવી

નહોતી, પરંતુ ક્રેડિટ નોટો દ્વારા અને તે પણ એકમુષ્ટ રીતે આપવામાં આવી હતી. તેથી, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે આ કરારના નવેશન અથવા કરારના રદ્દીકરણનો કેસ નહોતો. આવા આધાર પર, વેચનાર દ્વારા છોડી દેવામાં આવેલા કિંમતના ઘટકની ટર્નઓવરમાંથી કપાત કરવાની માંગણી નકારી કાઢવામાં આવી હતી.

૨૭. ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા કરવામાં આવેલ આ નિરીક્ષણ કે “ઓએમસીઓ તેમના વિરુદ્ધ ઉઠાવવામાં આવેલા ઇનવોઈસ મુજબ અપીલકર્તાને વેચાણકિંમત ચુકવવા માટે જવાબદાર છે. તેમણે ઓછી વેચાણકિંમત ફક્ત એ હકીકતને કારણે જ ચુકવી હોઈ શકે કે આંતરરાષ્ટ્રીય તેલના ભાવોમાં વધારો થતા તેઓ ગ્રાહકો માટે કૂડ ઓઈલ, પી.ડી.એસ. કેરોસીન અને ઘરેલું એલ.પી.જી.ની કિંમતમાં વધારો ન કરવા સંમત થયા બદલ તેમને વળતર આપવામાં આવ્યું હતું”, કોઈપણ સામગ્રી પર આધારિત નથી અને માત્ર અનુમાન પર આધારિત છે અને કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં, હાલના વિવાદ સાથે કોઈપણ રીતે સંબંધિત નથી. વધુમાં, “કેન્દ્રીય સરકારના મંડેટ હેઠળ અપીલકર્તા દ્વારા અપનાવવામાં આવેલી આવી પ્રથા હકીકતમાં પ્રતિબંધાત્મક વેપાર પ્રથા તથા વેચાણકિંમતના કૃત્રિમ નિર્ધારણ સમાન છે, જે સ્પર્ધા અધિનિયમ હેઠળ પ્રતિબંધિત છે”, એવું નિરીક્ષણ પણ, સન્માનપૂર્વક કહેવું પડે કે, નોંધપોથી પર ઉપલબ્ધ કોઈપણ સામગ્રીમાંથી સમર્થિત થતું નથી. અમને આશ્ચર્ય થાય છે કે શું ટ્રિબ્યુનલે પી.ડી.એસ. કેરોસીન અને ઘરેલું ઉપયોગ માટેના એલ.પી.જી.ની વેચાણકિંમતના કૃત્રિમ નિર્ધારણની જોગવાઈ કરવા બદલ કેન્દ્રીય સરકાર પર પ્રતિબંધાત્મક વેપાર પ્રથાનો આક્ષેપ કર્યો હતો? કઈ રીતે તે કોઈ કાયદા હેઠળ પ્રતિબંધિત હતું તે દર્શાવવામાં આવ્યું નથી. કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં, આવી કિંમત નિર્ધારણ ક્યારેય ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ પડકાર હેઠળ નહોતું.

૨૮. પરિણામે, પ્રશ્નનો જવાબ હકારાત્મક રીતે એટલે કે અપીલકર્તાના

પક્ષમાં અને આવક વિભાગના વિરોધમાં આપવામાં આવે છે. ટ્રિબ્યુનલનો ચુકાદો ઉપરોક્ત હદ સુધી પલટવામાં આવે છે. બધી અપીલો મંજૂર કરવામાં આવે છે અને તેમનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

(અકિલ કુરેશી, જે.)

(વિપુલ એમ. પંચોલી, જે.)

This judgment has been translated using AI Tool

— M/s. Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદીત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.